

NEGYVENÖT ÉVES A HÍD

Hipotézisek újabb kori hagyományának kérdésköréből

BOSNYÁK ISTVÁN

1.

Örvendetiesen gazdagodó *Híd*-kutatásunk az utóbbi években egyre átfogóbban és elmélyültebben tárja fel a jugoszláviai magyarok felszabadulás előtti, kétségtelenül legfontosabb szellemi/mozgalmi sajtószervének eleven hagyományát. A megemlékezések és résztanulmányok sokasága, a folyóirat egykori munkatársainak életművéből kiadott hagyaték-részletek s nem utolsósorban a bibliográfiai szintézis lehetővé tette, hogy a *Híd* múltjával kapcsolatos, jobbra általános képzeinket lényeges konkrétumokkal teltsük, a joggal legendás örökséget filológiailag is konkretizáljuk. S noha a monografikus bemutatás még várat magára, feltételei egyre jobban érlelődnek, miközben irodalmi köztudatunkban a folyóirat 1934—1941-es hőskora máris viszonylagos teljességében kezd derengeni.

Nem így azonban e hőskor szellemi hagyományának folytonossága a felszabadulás utáni évtizedekben.

Egyféleképp természetes is ez, hisz újabb kori irodalmi életünknek még az az időszaka sincs alaposan feltárva, amikor a *Híd* volt az egyetlen folyóiratunk (1945—1965), s a hőskor szellemi öröksége ezalatt jó részt — ha nem is kizárólag — magában az utód-organumban érvényesülhetett csupán. Nem is beszélve azoknak az újabb évtizedeknek a feltáratlanságáról, amikor is nemzetiségi kultúránk létfontosságú intézményesedése megteremtette azt a kedvező lehetőséget is, hogy az egykori *Híd*-hagyomány — természetszerű áttételekkel, az új társadalmi/szellemi adottságokhoz igazodva — immár a *Hídon* kívül is érvényesüljön.

Az ilyen jellegű átfogó kutatások késése miatt aztán a hőskor hagyományának közelmúlti és újabb kori utóélete csak hézagosan lehet jelen

irodalmi köztudatunkban, s a rész-kutatás is sokszor csak hipotetikus, további filológiai alapozást igénylő megállapításokhoz juthat el.

Alábbiakban — a negyvenötödik évforduló alkalmából — néhány ilyen tételt vonatkoztatunk a *Híd*-hagyomány felszabadulás utáni problémakörére.

2.

Az *árral szembeni úszás* nevezetes programja a harmincas évek kisebbségi viszonyai között egyúttal a *tulajdon* anyanyelvű kultúra és irodalom főáramával, a vajdasági „egységes-magyar” szellemi élet alap-törekvésével való opponálást is jelentette. A fasizálódó kisebbségpolitika szorításában kibontakozó, tehát társadalmilag nagyon is meghatározott polgári eklekticizmus-program, a világnézeti, eszmei, politikai és esztétikai különbségek és ellentétek felett mintegy „átnéző”, kisebbségvédelmi rendeltetéssel is bíró „egységes” művelődéspolitika ellenében a *Híd* egy távlatosabb stratégiát érvényesített: a ténylegesen amúgy sem létező kisebbségi „egység” megbontását, a jobboldali tendenciáknak túl nagy engedményeket tevő, az irodalmi életet pedig ismételen a dilettantizmus zsákutcájába vezető szellemi/esztétikai eklekticizmusnak a feltörését a határozott baloldali irányvétellel. Vagyis, amint ezt a polgári ellentábor jó érzékkel gyorsan észrevette s afféle főbenjáró kisebbségi „bűnként” a *Híd*ra olvasta: folyóiratunk az *ékeverés* szerepét is vállalta a vajdasági magyar szellemi élet álegységében. Azaz, a haladó ellenzékiiséget a maradian vagy legalábbis távlattalanul „egységes” magyar kisebbségi művelődés- és művészetpolitikával szemben, s ugyanakkor a kisebbségi szellemi avantgarde pozícióját is a kisebbségi művelődési többség ellenében. S bár ebben az *ékeverő* törekvésében a *Híd* sohasem volt mereven-elzárkózó, a népfrontpolitika erőteljesebb érvényesítésének éveiben pedig programatikusan is szorgalmazta a megbontott, voltaképpen sohasem is létező „egységfront” haladóbb áramlataival való érintkezést, ezt a történelmileg is előremutatónak bizonyult szellemi avantgarde-pozíciót mindvégig, a végső betiltásig meg tudta őrizni.

1945 után azonban e jellegzetes hagyomány-elem paradoxális ellentétbe került nemcsak az országos méretekben szorgalmazott művelődéspolitikai népfrontiséggel, de az IB-vel való történelmi szakításunkig meglehetősen mereven alkalmazott szellemi-ideológiai-esztétikai „monolitás” elvével is. Az adott viszonyok között tehát a *Híd*nak mint irodalmunk akkori egyetlen, a könyvkiadó hiányát is pótolni igyekvő fórumnak azt az „egységet” kellett képviselnie a jugoszláviai magyar irodalomban és szellemi életben, amely *ellen* a hőskorban maga is következetesen küzdött, az *árral szembeni úszást*, az *ékeverést* is vállalva... Vagyis fel kellett ekkor adnia saját hagyományának egyik fontos elemét:

az „egységbontó” avantgarde-pozíciót. Mert másként nem is lehetett: 1948-ig a szocialista kultúra és irodalom létrehozásának ez volt az egyetlen legális kísérlete, lévén hogy az általánostól való legkisebb eltérés szándéka is az elhajlás anatómájának veszélyével járt akkortájt. Még hozzá nyilván nemcsak irodalompolitikánk merev értékrendszerében, hanem a hőskort átélő egykori hidasok, a folyóirat veteránjainak *intim* morálitásában is. Hisz ezek voltak azok az optimisztikus évek, amikor a világ- és kultúrateremtés leendő folyamatából a győzelem szubjektív öröme *szintén* sietette kiszorítani az ellentétek, ellentmondások és dramatikus különbségek pusztá *lehetőségét* is, miközben az egységnek, az egyetlen útnak, a monolitásnak a szubjektív tudatban sem a dialektikus, hanem inkább a mechanisztikus „modellje” volt kialakulóban.

Az újvidéki Tanárképző Főiskolán, illetve az *Ijűság Szavában* fel-növő új irodalmi korosztályunk elévülhetetlen irodalomtörténeti érdeme, hogy szellemi-esztétikai „monolitásunk” akkori, az országos méretekben beállt forradalmi változások ellenére is csökönnyösen fenntartani akart vidékies fellegvárába megkísérelt — éket verni. Vagyis a köztársasági művelődési és művészeti gócainkban 1948 után gyorsan kibontakozó szel-lemi-esztétikai megosztásnak, polarizálódásnak és termékeny konfrontá-ciónak akart polgárjogot biztosítani a jugoszláviai magyar irodalomban is. Azaz kezdetben talán ösztönösen, de az 1950/51-es nagy viták idején már programatikusan is a régi *Híd* szóban forgó hagyomány-elemét, az avantgarde-pozíciót próbálta érvényesíteni a *Híd* új folyamának meg-merevedő s a jugoszláv irodalmi élet akkori vívmányaihoz képest immár retrográddá is váló szellemisége *ellen*... S amikor „egységföltő” erőink hatalmi fölénye miatt ez nem járt sikerrel, e korosztály a nemzedéki külön útról kényszerűen lemondva, a jugoszláviai magyar irodalom egészén belüli *önálló* avantgarde-pozíciót akaratlanul is feladva, legalább azt próbálta elérni, hogy a *Hídon belül* adhasson erőteljes hangot „új idők új dalainak”. Azoknak a friss, antizsdánovista, illetve ellenzogovici han-goknak szépirodalomban és kritikában egyaránt, amelyeket egy önálló ifjúsági folyóiratban akartak — és tudtak volna! — legsikeresebben „ki-énekelni”. Ezért tették fel a folyóirat tizenötödik évfordulóján a kés-sőbbiek során a sorsdöntőnek bizonyuló kérdést: „lesz-e a Hídnak bá-torsága, hogy a maga anódja mellé a kezdők és »rebellisek« katódját engedje dugni, hogy így ne csak az írók válljanak természet és lelki-alkat dolgában csoportra, hanem hogy megindulhasson a gondolat- és véleménycsere is...”

Mai, lassan már három évtizedes irodalomtörténeti távlatból nyilván-valónak látszik, hogy az akkori fiatalok „katód”-stratégiája is megtört az ellentábor erején, s a *Hídon belül* sem tudták érvényesíteni az iro-da:mi és szellemi megújhódás leghatékonyabb eszközét, a világitás, élet-ézés, létélmény és esztétikai szenzibilitás alapján létrejövő *megosztást*. Ehelyett a beolvadás, a kényszerű fölzárkózás következett be, s ismét

helyreállt irodalmunk „egysége”. Az az álegység, melyek fatális következményére irodalmi életünk „ütőerének” akkori legavatottabb kitapintója, a megoszlás *nélküli* megújulás egykori híve, B. Szabó György is rémülten döbben rá 1957 elején: „Irodalmi életünk zajtalansága és egyöntetősége, zavartalan »harmóniája« és süket csöndje olyan, mintha a »lélek mérnökei« csőszeknek vonalzóval-körzővel szerkesztett »boldog« álmoképe lenne...”

Ennek a „zajtalanságnak”, „egyöntetőségnek” és „harmóniának”, ennek a lidérces „összszemzetiségei” szellemi „idillnek” a megbontására, vagyis a régi *Híd* „egységbontó”, ár elleni, ékverő avantgardizmusának új körülmények között és új módon történő érvényesítésére vállalkozott aztán — ösztönösen vagy tudatosan, de mindenképp — az 1961-ben rajtató s nemzedékké szerveződő új irodalmi korosztály.

3.

Sajátságos volt a folytonossága a *Híd*-hagyomány másik elemének, az *irodalmi aktivizmusnak* is.

Mint ismeretes, a felszabadulás előtt a folyóirat szépirodalmának szintén agitatív, mozgalmi rendeltetés jutott, szemben a vajdasági irodalom főáramlával, mely a *Kalangya* vezérlésével a „tisza irodalomra” esküdött, miközben ismételen meg-megrekedt a vidékiesen meddő, felszínes és langyos, eredendő radikalizmusától megfosztott esztétizmusban és a talajszinti couleur locale-ban. Ezzel szemben a *Híd* a korabeli magyar „népies irodalom”, illetve a délszláv „szociális irodalom” és „új realizmus” akkor még eleven áramaihoz csatlakozott, *közvetlenül* szolgálva a mozgalmat a szépirodalommal is. Mind az átvételivel, mind a sajáttal. Közben pedig el-elmosta a műfaji határokat közírás és belletrisztika között, s eleve lemondott arról, hogy az eszmei avantgardizmushoz a művészetit is társítsa. Azonban az adott szociális, műveltségi és esztétikai közegben — a túlnyomórészt agrár publikum körében — nyilván épp ennek árán tudott mozgalmilag leginkább hatékony lenni a szépirodalmával is.

A felszabadulást követő fél évtizedben e szépirodalmi hagyományt „szocialista realizmus” néven szorgalmazta folyóiratunk is. Mégpedig az immár merőben más viszonyok között s nagy mértékben funkciótlanná válva. Miközben ugyanis a valóságirodalomra esküdött a l'art pour l'art ellenében, maga is egy sajátoságosan „kiürült”, a társadalmi/emberi valóságtól messzire került „formalizmust” ápolt, akárcsak a „szociális irodalom” és „új realizmus” felszabadulás előtti hagyományát abszolutizáló jugoszláv irodalmak is az Írószövetség II. kongresszusáig. E sajátosság — „tartalomcentrikus” — formalizmus meddőségének alapokát az elmúlt három évtized távlatából abban látjuk, hogy a fegyveres forradal-

mat sikeresen megvívó, termelési és jogrendszerében szocialistává lett társadalom emberének *nem* vált — nagy hirtelenében nem is válhatott! — olyanná a szubjektív valósága, társadalmi létének egésze és szellemi egzisztenciája, mint amilyenek mindezt a harmincas években megcsontosodott szovjet szocrealizmus esztétikája s 1948-ig a mi hazai szocrealizmusunk, azaz zogovicizmusunk is hirdette, még hozzá a „törvényszerűség” boldog igézetében. E túlságosan is optimistának, vagy úgy is mondhatnánk: történelmileg túllontúl naivnak bizonyult esztétikai kánonrendszer szerint ugyanis a szocialista gazdasági szerkezet és termelési rend színre lépése eleve „garantálja” az embertelen lét forradalom előtti valóságának „automatikus” megemberesülését, s eleve „kizárja az elidegenedést és eldogiasodást, az élet társadalmi, szellemi, etikai és esztétikai valóságának különféle eltorzulásait.

Hogy a forradalom, a mi forradalmunk sem rendelkezett, nem is rendelkezhetett ilyen *demiurgoszi* ember- és társadalomformáló erővel, s hogy ennek folytán honi, magyar nyelven a *Híd* által is szorgalmazott „szocialista realista” szépirodalmunk voltaképpen se nem realista, se nem szocialista: ezt az alapvető felismerést anticipálta nálunk az *Ifjúság Szava* fiatal gárdája már indulásakor. S ennek adott erőteljes hangot a Jugoszláv Írószövetség II. kongresszusának és általában: az 1948 utáni eruptív forradalmi erjedésnek a „szelét” is vitorláiba fogó, 1950/51-es nagy nemzedékvitája idején. Élet- és emberközpontú irodalmat a teória- és termelőeszköz-centrikus helyett; a teljesebb életigazság feltárásának és a dramatikus létszemléletnek a jogát a parciális igazságok és idillikus/kispolgári valóságáttatás ellenében; irodalmi formakultúrát a formátlan és szimplifikált politikum meghaladásának ellenszeréül: az *Ifjúság Szava*, illetve „áprilisi *Híd*” korosztályának ezek az alapvető szellemi/esztétikai követelései nemcsak az egykori, a forradalom győzelme előtt szorgalmazott valóságirodalom aktivizmusának *lényegi funkcióváltására* hívták fel a figyelmet, hanem egyszersmind jelezték e pozitív, de „kiürrült” hagyomány lehetséges *radikális felújításának/megújibodásának* módjait és eszközeit is. Mind tartalmi/szemléleti, mind pedig formai/esztétikai szempontból.

Irodalomkritikánk és irodalomtörténetünk rámutatott már arra, hogy a nemzedékké nem válhatott „áprilisi *Híd*”-korosztály a saját szépirodalmával nem tudta eléggé termékenyen megvalósítani önnön elvárásait, igényeit. A korosztály szépírói ugyanis a saját alkotómunkájukban a megújult szellemiségű és esztétikájú *modern* irodalmi aktivizmus ápolása helyett a teljesség igényéről lassan lemondó, intimisztikus esztétizmus irányába haladtak. Hogy végül is — amikor a jugoszláv irodalmak már jórészt *túlhaladták* a szocrealizmus ellenhatásaként kialakult s a maga idejében rendkívül termékeny és termékenyítően ható, de lassan ugyancsak funkciótlanná és meddővé váló „szocialista esztétizmusukat” — megállapodjanak a „tisza irodalom” langyosságánál. Vagyis végső soron

a *Híd* szóban forgó, hőskori hagyomány-elemének megújítva/megtartó vállalása helyett e tradíció megtagadásánál.

Az egy évtizeddel később induló *Symposion*-nemzedéknek tehát egyebek közt ennek a tagadásnak a megtagadása is objektív nemzedéki feladatként adódott, s hogy ezt a kezdetben inkább ösztönösen, később pedig tudatosan is vállalt rész-hivatást miként és mennyiben tudta teljesíteni s közben milyen eredményekhez és buktatókhoz ért el — ennek alapos, kritikai és irodalomtörténeti feltárása ugyancsak sürgető feladatnak látszik. Mert nyilván ez is segíthetné tudatosítani a mai fiatal korosztályainkban, hogy az irodalmi aktivizmus hidas örökségének milyen szükségképpeni funkcióváltása van „soron” ismét.

Negyvenöt évvel a *Híd*, harminc évvel az „áprilisi *Híd*” és majd húsz évvel a *Symposion* indulása után.